Sana Valiulina

Een **wolf** bij zijn **oren pakken**

2020 Prometheus Amsterdam

Nederlands letterenfonds
dutch foundation for literature
De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

© 2020 Sana Valiulina
Omslagontwerp Tessa van der Waals
Foto omslag *De val van Icarus*, schilderij door Maso da San Friano (Tomaso Manzuoli), 1570-1572, detail Florence, Palazzo Vecchio
Foto auteur Frank Ruiter
Lithografie BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 3948 3

Ter nagedachtenis aan mijn vader en moeder

Ach, Tiberius!
Laat die Suetonius en Tacitus maar zeveren
bij hun zoektocht naar de oorzaak van je wreedheid!
Aan oorzaken heeft deze wereld schijt,
wat telt zijn de gevolgen.
Uiteindelijk worden die de mens noodlottig.

Joseph Brodsky, uit *Een buste van Tiberius*

Woord vooraf

Voor, tijdens en ook na het schrijven van *Een wolf bij zijn oren pakken* heb ik een aantal keuzes moeten maken die ik hier wil toelichten.

Allereerst de namen. Om te beginnen natuurlijk de naam van de pater familias van het Julisch-Claudische geslacht, die men als Augustus kent. Maar Augustus, wat 'de Verhevene' betekent, was niet zijn naam, maar de eretitel die de Senaat hem in 27 v.Chr. verleende. Vanaf die tijd rekenen we ook zijn regeringsperiode als keizer. Zijn echte naam was Gaius Octavius. In 44 v.Chr. veranderde hij deze naam, op grond van zijn adoptie bij testament door de dictator Gaius Julius Caesar, in Gaius Julius Caesar Octavianus. Het suffix '-nus' duidt aan dat hij afstamde van het geslacht Octavius. Omdat *Een wolf bij zijn oren pakken* een familieroman is, heb ik gekozen voor de naam Octavianus en niet voor de officiële titel Augustus.

Romeinse namen zijn een hoofdstuk apart, want de Romeinen hadden de gewoonte om steeds dezelfde namen te gebruiken. Tiberius Claudius Nero is de zoon van Tiberius Claudius Nero, zijn jongere broer heet Drusus Claudius Nero, maar ook de zoon van mijn Ti-

berius draagt weer de naam Drusus Julius Caesar. De kleinzonen van Tiberius bij adoptie van Germanicus heten eveneens Nero en Drusus. En zo zijn er dus drie Drusussen in omloop. Om welke Drusus het precies gaat wordt duidelijk uit de context.

Om de lezer enig houvast te bieden in dit namengeweld heb ik de namen van de leden van het Julisch-Claudische geslacht op een rijtje gezet. Het lijstje 'Wie is wie' vindt u achterin.

Dan zijn er nog de namen van goden. Soms gebruik ik hun Griekse namen, een andere keer weer de Romeinse. Dat hangt af van de context en de plaats van handeling. De godin van de liefde is Aphrodite in Griekenland, en dus ook op Rhodos, waar Tiberius in het eerste deel van de roman verblijft. Het is ook Aphrodite die haar man Hephaistos bedriegt met de oorlogsgod Ares. Maar in Rome geven de Romeinen zich over aan 'de gave van Venus', de vleselijke liefde die uitbundig gevierd mag en moet worden.

Bij de plaatsnamen heb ik me gehouden aan de antieke bronnen.

Van de namen dalen we af naar de Gemonische trappen, de executieplaats, die van de top van het Capitool naar het Forum Romanum liepen. De terdoodveroordeelden werden gewurgd en over die trappen naar beneden gegooid, waar ze enige tijd lagen te rotten en als prooi dienden voor honden en razende burgers. Vervolgens belandden ze in de Tiber. De Gemonische trappen werden ook de Trap der Zuchten genoemd. Ik heb ervoor gekozen om ze als de Trap aan te duiden.

En van de Trap stijgen we op naar de Rostra, het spreek-

gestoelte op het Forum, versierd door stevens (*rostra* in het Latijn), waarvandaan de kleine Tiberius de grafrede voor zijn vader voordraagt.

Van de Rostra gaan we verder omhoog naar de wereld van de geest, de filosofie, een onontbeerlijk onderdeel van de algemene ontwikkeling van een Romein. Om de innerlijke strijd tussen verstand en ziel van Tiberius, een groot liefhebber van filosofie, weer te geven, heb ik zo nu en dan de Latijnse termen gebruikt. Namelijk: *animus*, dat voor 'verstand, rede, ratio' staat, en *anima*, dat 'ziel' betekent.

Dan de titel: *Een wolf bij zijn oren pakken* (*Lupus ad aures habetis*) is een Romeinse uitdrukking die betekent 'iets onmogelijks doen'. De Romeinen vonden namelijk dat een wolf te korte oren had om hem eraan te kunnen vasthouden. Volgens Suetonius placht Tiberius te zeggen dat hij zijn hele leven een wolf bij zijn oren trachtte te pakken, dat wil zeggen het Romeinse Rijk bij elkaar probeerde te houden. Uiteraard is deze uitdrukking in de roman voor meerdere uitleg vatbaar. Het is aan 'de creatieve lezer' (om met Vladimir Nabokov te spreken) om zijn eigen invulling eraan te geven.

Ten slotte: de plattegrond van de onderwereld die ik aan de hand van de beschrijvingen van de Hades in deel 6 van de *Aeneis* heb getekend en die u hieronder zult vinden, is voor het schrijven van dit boek van onschatbare waarde geweest. Ik hoop dat die ook u de weg zal wijzen in het duistere rijk van de onzichtbare god.

AVERNUS
AORNOS
WOUD
VOGELLOOS
AVERNUS MEER
INGANG
VESTIBULUM
TREURNIS
ZIEKTES
WROEGING
ANGST
HONGER
ARMOE
DEJAARDHEID
DOOD SLAAP
LEEDVERMAAK
OORLOG LIJDEN
TWEEDRACHT
WRAAKGODINNEN
PORTAAL
SCYLLA'S CENTAUREN
SLANG VAN LERNA
CHIMAERA GORGONEN
HARPIJEN DRIELIJVIGE MONSTERS
SCHIMMEN VAN BEGRAVENEN
EN VAN ONBEGRAVENEN
ACHERON
STYX
CHARON
CERBERUS
ZELFMOORDENAARS
ZUIGELINGEN
ONSCHULDIG VEROORDEELDEN
VELDEN DER SMARTEN
MYRTEBOS
TE VROEG GESTORVENEN
VAN LIEFDE GESTORVENEN
TRANENRIVIER
OORLOGSHELDEN: TROJANEN
DE ELYSISCHE VELDEN
GELUKZALIGEN
ZIELEN, DIE GEZUIVERD WORDEN
LETHE
DE ZIELEN VAN TOEKOMSTIGE ROMEINSE HELDEN
TARTARUS
HYDRA MET VIJF HOOFDEN
VUURRIVIER
DUBBELE POORT VAN DE SLAAP
VAN IVOOR
VAN HOORN

DEEL I

Het banket

Rhodos, 20 voor Christus

1

De godin achterna

Tiberius Claudius Nero, de oudste zoon van Tiberius Claudius Nero, rende de trappen op, en al snel liet hij zijn gezelschap achter zich. De zon verblindde zijn ogen, van de top van de rots lokte de godin hem steeds hoger naar zich toe, om vervolgens in de zuilengalerij van het voorportaal op te gaan. De godin met de uilenogen kon zo hard zijn als marmer. Als een hemels legioen rezen de zuilen omhoog en ze kon zich in elk ervan verstoppen of in allemaal tegelijk, alomtegenwoordig als ze was. Tiberius zou elke zuil van het voorportaal moeten omarmen, één voor één, maar ook dan zou hij haar niet vinden, want goden hadden geen hart dat in hun borst bonkte wanneer ze in actie kwamen. Het ontbreken van het hart was het bewijs en de bezegeling van hun onsterfelijkheid.

Hij had Athene al in haar nieuwe tempel, beneden, achternagezeten, tussen alle tweeënveertig zuilen van de portiek door had hij haar gezocht, nadat er een lam was geofferd en broden met honingraten op de heilige tafel waren klaargezet. Marcus en Pollonius sloegen Tiberius van een veilige afstand gade – ze dachten zeker dat hij gek was geworden. Ook de vrouw die de offer-

mand had gedragen en de gerstekorrels uitgestrooid leunde zwijgend tegen een versierde zuil, met de verbaasde assistenten roerloos aan haar zijde. Alleen de priester en een fluitspeler trokken zich niets aan van de uitzinnige gezant, tevens rijzende ster in het Romeinse leger en een van de belangrijkste mannen van Octavianus, die op de terugweg van zijn zegetocht uit Armenië offers aan Athene wilde brengen en die nu, blijkbaar ten prooi gevallen aan Ata, de godin van de waanzin, als een bezetene rondholde door de zuilengalerijen.

De priester was kalmpjes stukjes vlees van het rooster aan het halen en de fluitspeler bleef met bolle wangen onvermoeibaar in zijn instrument blazen. Athene zal hem straks zijn verstand teruggeven, straalden beiden uit, want de offerdienst kon niet beter zijn verlopen. Het lam toonde zich gewillig en knikte zelfs met zijn kop terwijl het met water werd besprenkeld, geen druppeltje offerbloed werd buiten het altaar verspild, het vuur laaide fier op en het allerbelangrijkste: de staart van het beest krulde in de hitte zo mooi en trots op dat de uitentreuren herhaalde rituele woorden 'de heilige dingen zijn mooi' door de priester haast met dezelfde maagdelijke siddering werden uitgesproken als tijdens zijn allereerste offerdienst.

Over de ingewanden van het dier die voor de godin waren bestemd hadden ze zoete samoswijn geplengd en daarna waren ze op de heilige tafel gelegd, naast de broden en honingraten. Vuur zou verder niet meer gebruikt worden, omdat de priester zich hield aan de oude traditie van het vuurvrije offer aan Athene.

Want hoe was het gegaan in de oertijden toen Zeus

zijn geliefde, de titanide Metis, die zwanger was van Athene, had verzwolgen? Moeder Aarde had immers voorspeld dat hun volgende kind een zoon zou zijn die zijn vader van de troon zou stoten. Meteen kreeg Zeus een helse hoofdpijn en brullend van razernij deed hij de aarde op zijn grondvesten schudden, zo luidde het verhaal, tot hij uit zijn lijden werd verlost door Hephaistos. Met zijn bronzen bijl spleet de manke hemelse smid de schedel van de oppergod in tweeën – en daar sprong Athene uit, met een machtige kreet en in vol ornaat, schuddend met haar speer. Waarna de zonnegod Helios, die net van Zeus het eiland Rhodos cadeau had gekregen, meteen zijn kinderen gebood op te schieten en als eerste een altaar te stichten om de nieuwe godin en haar vader te plezieren. Maar in alle opwinding waren zij vergeten het vuur mee te nemen, en zo was het gebleven bij een vuurvrij offer in een heilig bosje.

Er waren meer dingen die afweken van de plaatselijke offerroutine. Toen Pollonius eerst met een geit was komen aanzetten, had de priester diep gezucht bij het vertoon van zo veel barbarij. De goudstukken die hij betaald kreeg voor zijn diensten deden zijn minachting echter verkeren in milde neerbuigendheid. Zwijgend pakte hij het mekkerende beestje uit de Romeinse handen en zette het op de grond, waarna de aan de heilige dood ontsnapte geit ogenblikkelijk achter de olijfbomen verdween. De assistent kreeg de opdracht om een lam te halen. Vervolgens richtte de priester een veelbetekenende blik op de voeten van Tiberius. Een Romeinse officier met sandalen aan, dat moest die Romeinse officier maar zelf weten, dat was niet de zaak van de pries-

ter. Zijn zaak was om Athene te dienen, dacht hij terwijl zijn blik op de sandalen bleef rusten. Zou de Romein dat zelf begrijpen?

Maar de Romein, die kennelijk traag van begrip was, wilde of kon het niet snappen en bleef in de lucht boven het hoofd van de priester staren. Hij had rare, droevige ogen die niet naar buiten maar naar binnen leken gericht. Zijn hoofd was bedekt met een reishoed die te krap was en die daarom, om te voorkomen dat hij afwaaide, iets te strak onder zijn kin was vastgesnoerd. Door de speelse reishoed met grillig gevormde randen die Hermes, de meest ondeugende van alle goden, droeg, had het ernstige gezicht van Tiberius iets weg van een uit de kluiten gewassen, verongelijkt kind.

Uiteindelijk verbrak de tweede Romein, die eerder met het verkeerde offerdier was komen aanzetten, de stilte met de mededeling dat de sandalen van Tiberius Nero niet van geiten- maar van varkensleer waren vervaardigd. De priester haalde opgelucht adem. De godin wier afschrikwekkende schild, dat vijanden de stuipen op het lijf joeg, gemaakt was van geitenhuid, hoefde zich niet beledigd te voelen.

De priester met zijn kale paardenkop en atletische lichaam onder zijn purperen chiton was na het offerritueel bij de tempel beneden gebleven; nu de man niet meer tussen Athene en hem stond, voelde Tiberius de band met de godin sterker dan ooit. Voorlopig zou de Griek daar blijven om de Romeinse officier niet voor de voeten te lopen, wist hij. De macht van de goudstukken wedijverde ook in deze contreien succesvol met

de macht der goden. En Pollonius en Marcus, goed geinstrueerd, zouden niet voor zonsondergang naar boven komen. Een extatische, aan waanzin grenzende hoop vervulde zijn hart. Hoop waarop? Op een ontmoeting met de godin natuurlijk, zo dadelijk, in welke gedaante dan ook.

Intussen bleef hij haar naarstig zoeken in het voorportaal van haar tempel, alsof hij niet wist dat de goden zich niet zomaar lieten zien, laat staan vangen, behalve zo nu en dan door andere goden. De goden achtervolgden stervelingen of traden hun zelf tegemoet wanneer ze dit nodig achtten, en Athene was wel de laatste die het initiatief aan een mens zou laten. Het was stom van hem, maar hij kon niet anders.

Als kind dacht hij dat goden op mensen leken, maar dat geloofde hij niet meer of wilde hij niet geloven, bang om zich zelfs in zijn gedachten te onderscheiden van anderen die het allemaal beter hadden begrepen. En toch... niemand wist hoe de goden eruitzagen of waar ze woonden. Misschien vlogen ze gewoon rond in de lucht, zo groot als cyclopen, maar gemaakt van de kleinste vuurdeeltjes, en lieten ze zich soms aan mensen zien om hun de toekomst te voorspellen, zoals Democritus beweerde. De dichter Xenophanes daarentegen zei dat er maar één god was, de grootste van alle goden, die niets gemeen had met de mens, in lichaam noch in geest. Wat Xenophanes betreft moesten Homerus en Hesiodus voor de rechter verschijnen, en niet alleen omdat ze de meest laaghartige daden aan de goden hadden toegeschreven, maar vooral omdat ze met hun verhalen over de geboorte en de dood van de goden durfden te sugge-

reren dat er ooit tijden hadden bestaan zónder goden. Maar Homerus en Hesiodus waren al gestraft, want Pythagoras, die tussen twee zielsverhuizingen door tweehonderdzeven jaar in de Hades had doorgebracht, zou ze daar gezien hebben. De brutale poëten moesten er kwellingen ondergaan omdat ze de goden belachelijk hadden gemaakt.

Maar stel toch dat die ene almachtige god van Xenophanes Pallas Athene was! Athene de glorieuze, de uilogige, de vindingrijke, de onbuigzame van hart, de zuivere maagd, de redder van steden, de moedige, de uit het hoofd van Zeus geborene, de rechtvaardige en de wijze. Zij zou meteen orde op zaken stellen in Rome. Zij zou de oude deugden als moed, plichtsgevoel, rechtvaardigheid en soberheid teruggeven aan de verwijfde Romeinen, die ze aan het verkwanselen waren in hun nooit ophoudende jacht naar luxe en genot, gedreven door het laagste, onverzadigbare deel van het hart: de appetijt.

En nu werd hij, Tiberius, geroepen door Athene, voor wie ze hier in Lindos ooit een tempel hadden gebouwd op de top van een rots. Al bij het ontwaken wist hij dat er vandaag iets ging gebeuren, iets wat zijn lot, dat tot dusver door zijn stiefvader Octavianus werd bepaald, een onverwachte wending zou geven. Dacht hij dat omdat hij zich voor het eerst vrij voelde? Bevrijd van zijn plichten, van Octavianus, van Rome en ook van al die deugden die een Romein tot een Romein maakten en dus tot de heerser van de wereld?

Het was zijn eigen beslissing geweest, zij het met toestemming van zijn stiefvader, om na gedane zaken in Ar-

menië, waar hij als een speciale gezant van Octavianus heen was gestuurd, het zonne-eiland Rhodos te bezoeken. Zijn missie in het Oosten was geslaagd: de Romeinen hadden hun in de vorige oorlog verloren standaards teruggekregen van de verzwakte Parthen, en het pro-Romeinse kamp in Armenië had het zelfs aangedurfd om eigenmachtig hun koning, de Parthische marionet, een kopje kleiner te maken. En zo kon hij, Tiberius, vlak na de koningsmoord gearriveerd, de koningskroon met een groenogige slang en twee gouden hoorns op het hoofd zetten van de broer van de vermoorde koning, een in Rome opgegroeide Armeense prins. Het prestige van Rome, en vooral dat van Octavianus, was hersteld. Het Romeinse volk kon zich onder leiding van de pater patriae voorlopig weer onoverwinnelijk wanen.

Maar de vrijheid voelde onwennig, ongemakkelijk zelfs, want als je vrij was bleek je niet meer beschermd door je plichten en je functie, had hij ontdekt, en werd je weerloos en week, zodat de goden een loopje met je konden nemen...

Dat moest Octavianus geweten hebben toen hij hem toestemming had gegeven om onderweg naar Rome een tussenstop op Rhodos te maken. Hij hóórde het zijn stiefvader zeggen: 'Laat die Tiberius even uitwaaien, laat de zeelucht door die trieste, stijve kop razen, laat hem toch eens uit zijn schulp kruipen, die jongen neemt alles te serieus, gelooft nog altijd in de mythen als een ongeletterde boer, is te diepzinnig en daardoor duister in zijn geest; vandaar dat hij soms in zijn eigen redevoeringen, hoe briljant ook, verdwaalt als in het labyrint van de Minotaurus. Een uitstapje naar het zonne-